

פלוגת הנמל – פלי"ם - הגדוד הרביעי – פלמ"ח 17 במאי 1948 – האם תהיה פלישה מצרית מהים? מעשה שהיה – מאת אברהם דר

הרבה מוקדי סכנה היו קיימים בישוב היהודי בשלהי 1947 וכאלה היו למעשה כל אותם מקומות בהם נתערבו יהודים בערבים. מוקד כזה של סכנה היה נמל חיפה. ברוב שעות היום נמצאו בו כשש מאות עובדים יהודים וכאלף וארבע מאות ערבים, פזורים על פני כל שטח הנמל כשהם עובדים אלה בצד אלה. במקומות רבים עבדו במעורב, במחסנים, בבטן של האניות ועל הרציפים.

חשיבותו של נמל חיפה לישוב היהודי הייתה, מסיבות מובנות, רבה ולכן היה חיוני להמשיך ולקיים בו נוכחות יהודית בכל מחיר, במיוחד לאחר רצח הפועלים היהודים בבתי הזיקוק שבחיפה בידי ערבים, חבריהם לעבודה. כדי למנוע אסון דומה ופגיעה בעובדים היהודים, דבר אשר עשוי היה לרוקן את הנמל מעובדיו היהודים, הוטלה על הגדוד הרביעי של הפלמ"ח האחריות להגנת הנמל, וזה שלח לשם פלוגה בפיקודו של יוחאי בן נון, אשר בשיאה הגיעה לתשעים לוחמים, המוסווים כפועלי נמל בחברת סולל ובונה. משרד הפלוגה מוקם בכניסה לנמל, במשרדי הסוכנות היהודית והמפקדה במחסן הטרקטורים של סולל בונה בתוך הנמל.

היה זה אך טבעי שנוכחות אנשי פלמ"ח בנמל, אשר כמה מהם התנסו בפעולות ההעפלה והיו בעלי ניסיון בהברחות ובפעולות מוסוות, יעסקו אף ב"רכש" ובאיסוף מודיעיני. הדבר כאילו נתבקש מאליו. מרבית אספקתו של הצבא הבריטי אשר שהה אז בארץ, עברה דרך נמל חיפה - נשק ותחמושת שאפשר היה לרכוש אם "בסחיבה" ואם בדרכים אחרות. התחלת פנוי הצבא הבריטי דרך נמל חיפה רק הגבירה פעילות זו. עד מהרה יזם יוחאי הקמתה של מחלקה מיוחדת לשם כך, "מחלקת הרכש" של הפלמ"ח, אשר שיתפה פעולה עם מחלקת הרכש הכללית של ההגנה כאשר חברי הפלוגה, במידת הצורך, היו ת"פ של מחלקת הרכש. מפקדי מחלקת הרכש היו זלמן פרח ואברהם דר. פעולותיה והצלחותיה של מחלקת הרכש בפלוגת הנמל, ברכש ובאיסוף מודיעיני היו מעל המצופה.

עם שחרור חיפה ב-23 באפריל 48 והתרוקנותה מלוחמיה וממרבית תושביה הערבים, לא היה עוד צורך בפלוגה לשם אבטחת הנמל. יחד עם זאת, לאור ההישגים המודיעיניים ויכולות הרכש של נשק וחימוש של מחלקת הרכש שבפלוגת הנמל, הוחלט על המשך קיומה של מחלקה זו גם לאחר שחרור חיפה, כל עוד שלט בנמל זה הצבא הבריטי. מציאות חדשה זו השפיעה מיד על מספר הלוחמים בפלוגה, כאשר מרביתם הועברו ל"שרות הימי" (שמו של חיל הים בעת ההחלטה להקימו במחצית השניה של מרץ 48) והנותרים צורפו ליחידות פלמ"ח אחרות הלוחמות בחזיתות השונות.

העדרו של מפקד הפלוגה יוחאי בן נון, אשר לחם בירושלים בגדוד הרביעי של הפלמ"ח ושכב שם פצוע, וכן העברתו של זלמן פרח, שותפי במחלקת הרכש אשר מונה למפקד השייטת הקטנה בחיל הים, זרזו תהליך ריקון פלוגת הנמל מלוחמיה. בתחילת מאי 48 נשארנו עוזרי מאיר ליפסון ואנכי ביחד עם המזכירה, כמעט לבד, להמשיך מאותו משרד, בעבודות האיסוף המודיעיני ובפעולות הרכש מהצבא הבריטי אשר המשיך להחזיק בנמל חיפה גם לאחר גמר שלטון המנדט הבריטי, עד לפינויו המלא בסוף יוני 1948.

ב-17 במאי בבוקר, שלשה ימים לאחר הכרזת המדינה ויומיים לאחר סיום שלטון המנדט הבריטי בארץ, נקראתי לפגישה דחופה עם אשר בן נתן (ארתור), ראש אגף החקר ב"מחלקה המדינית של הסוכנות היהודית" אשר היה ממונה על מודיעין החוץ ("דעת"), הגוף אשר קדם ("למוסד"), "בבית האדום" בת"א. הנסיעה לת"א הייתה הרפתקה כשלעצמה, ובשעה היעודה נפגשתי עם ארתור, במשרדו ש"בבית האדום". לאחר שהסביר כי הדחיפות בהזמנתי הנה כדי להטיל עלי שליחות מיוחדת ודחופה במיוחד, פירט תוכנה של אותה משימה. במצב החרום הכללי והביטחוני שנוצר מיד לאחר הכרזת המדינה עם פלישת צבאות

מדינות ערב, אשר היו ימים קשים של תבוסות ונסיגות להן הייתי מודע, ביחד עם שתי התקפות אויר מצריות על ת"א אותן חווינו במהלך הפגישה, לא הייתי זקוק לשכנוע נוסף כדי להסכים למלא את השליחות..

ארתור סיפר כי בסוף מרץ 48 הגיע ארצה, כדי לבקר את אמו בחיפה, מיסטר B.C. יליד חיפה ונתין בריטי אשר עמד בראש "המיניסטריון הבריטי להובלה הימית בעת מלחמה במזרח התיכון" (Ministry of war transport M.E.), שמושב בקהיר. בביקורו הקצר בחיפה יזם מיסטר BC פגישה עם ישרוליק רותם (אז ישראל רזנבאום), מותיקי הפלוגה הימית של הפלמ"ח, כדי לשמוע ממקור מוסמך על המצב בארץ. ישרוליק ניצל פגישה זו והעלה את החשש מפלישה מצרית לארץ לאחר ה-15 במאי, מועד פנויו הסופי מהארץ של שלטון המנדט וביקש ממיסטר BC בתפקידו הימי הרם, לסייע לישראל ולברר באמצעות מקורותיו האם למצרים היכולות והכוונה לתקוף אותנו גם דרך הים על ידי נחיתה בחופי ישראל.

מיסטר BC הסכים מיד לסייע ונקבעה עמו פגישה, בין 18 ל 20 במאי 1948 בשעות הצהריים המוקדמות במלון מסוים בפמגוסטה, קפריסין, לשם הוא יכול להגיע כנסוע VIP במשחתת בריטית. תוכן השיחה והפגישה שנקבעה הועברו ע"י ישרוליק לידיעת "אגף החקר שבמחלקה המדינית" וענין זה עלה באופן דחוף לסדר היום, כאשר החשש מהתקפה כללית על ישראל ע"י מדינות ערב לאחר הכרזת המדינה ב-14 במאי 1948 הפך למציאות עם פתיחת מעשי האיבה נגד ישראל על ידם, ביבשה ובאוויר.

החשש שמא תהיה, בנוסף לפלישה ע"י הצבא המצרי מדרום הארץ, גם נחיתה מצרית בחופים, חייב את הגורמים הביטחוניים לדעת בדחיפות באם יש להתכונן גם למציאות כזאת. המשאבים אשר עמדו לרשות המטה הכללי הישראלי היו מוגבלים, והמציאות הקשה חייבה להפנות עוד ועוד כוחות לחזיתות המותקפות. כל אלה לא אפשרו הקצאת כוחות לשמירה על החופים והצורך במידע לגבי אפשרות פלישה מהים הייתה, איפוא, חיונית ביותר. ארתור, שהעניין היה בטיפולו, נזקק באופן דחוף לאיש מודיעין מנוסה אשר יוכל לנסוע מיד לקפריסין, דבר אשר כשלעצמו היה ענין לא פשוט באותו זמן, כדי להיפגש עם מיסטר BC ולקבל ידיעה מהימנה ובדוקה האם יש לצפות לנחיתת כוחות מצריים גם מן הים. בהמלצתו של יוחאי בן נון, פנה אלי ארתור ובחר בי לאיש המתאים למשימה ובהיותי גם נתין בריטי היה לי יחסית קל יותר לצאת לקפריסין. לא הייתי לפני כן ב"בית האדום" ולא הכרתי לפני כן את ארתור כך שחששתי לא מעט מהמפגש עם "אנשי המחלקה המדינית", (משרד החוץ של ישראל לעתיד), על גינוניהם השונים מאוד מרוח הפלמ"ח, אך אישיותו הנעימה, והיותו גבר נאה בעל חזות חיצונית "גויית" מרשימה, השרתה אווירה נעימה אשר יצרה בינינו הבנה ואמון. הוא אף הוסיף להרשימיני כאשר לקחני, עם גמר שיחתנו, לפגישת הכרות עם ראש "המחלקה המדינית" משה שרתוק (משה שרת – שר החוץ בממשלה הזמנית לאחר מכן) במשרדו שבאותה קומה והציגני לפניו כאיש היוצא לשליחות להיפגש עם מיסטר BC.

בהמשך לפגישה נקבעו דרכי הקשר בינינו מקפריסין, באמצעות תחנת האלחוט המחתרתית שבמחנה מעצר המעפילים, שבקרבת פמגוסטה. מאוחר יותר באותו יום קבלתי מחברי בפלמ"ח את "הקשר" למפקדי הפלמ"ח במחנות המעפילים בקפריסין לשם פונו המעפילים אשר נתפסו בספינות מעפילים בדרכן לארץ בתקופת המנדט.

עוד באותו יום, בעודי עסוק בהכנות ליציאתי, הטלתי על מאיר ליפסון ועל המזכירה לבדוק מהן האפשרויות לטוס לקפריסין ולהשיג את המט"ח הדרוש להוצאותי, מאחר וכל אחת ממשומות אלו דרשה אז זמן ומאמץ רב. התברר כי שדה התעופה היחידי הפתוח לטיסות אזרחיות היה זה שבחיפה, והטיסות לקפריסין היוצאות משם מפנות אזרחים בריטים על משפחותיהם, עובדי מפעלים כלכליים בריטים כגון עובדי בתי הזיקוק ואחרים, מהחשש לביטחונם.

למחרת 18/05/48 מוקדם בבקר, מצויד בדרכוני הבריטי, מזוודה קטנה ומזומנים, התייצבתי בשדה התעופה בחיפה אשר כבר היה מאויש בעובדים ישראלים. במקום נמצאו עדיין כוחות צבאיים בריטים אשר שמרו על השדה אשר היה היחיד אשר נשאר לשימושם של כוחות אלה, עד לפנוי הסופי של כל הצבא הבריטי מהארץ בסוף יוני 1948. סקירה קצרה של

המצב – ומייד הצלחתי "להתברג" בין האזרחים הבריטים המתפנים, לשלם בעד כרטיס הטיסה ולהשיג מקום בטיסה הקרובה היוצאת.

לאחר כשעתיים הגענו לניקוסיה שבקפריסין ובעיני השוטר מרשויות ההגירה המקומי אשר שאל השאלות הנדרשות, הייתי עוד בריטי החושש מהמצב בארץ ומחפש מנוחה ובטחון בקפריסין עד שיתבהר המצב בארץ. מצבי החדש בידר אותי ואף נהנתי ממנו כאשר מצאתי עצמי מוסע באוטובוס לפמגוסטה ביחד עם קבוצה של משפחות בריטיות מפונות אחרות ועם חדר מוזמן עבורי במלון. לאחר סידורים קצרים במלון שלי ולאחר שוודאתי במלון האחר בו עמד להתאכסן מיסטר BC כי הוא טרם הגיע, נהגתי כמנהגם של "פליטים מפונים" שהתכנסו יחד לבכות את מצבם מסביב לבריכת המלון תוך שתיית בירה קרירה. מאחר והזדהתי בשמי המלא והרשום בדרכוני, היה ברור לחברי המפונים כי אני בריטי יהודי יליד הארץ וכדי להראות דאגתם ואהדתם לי וליהודים אשר נשארו בארץ, השיאו עצות מבלי סוף מה ואיך על היהודים לנהוג במדינתם החדשה כדי לעמוד מול התקפות מדינות ערב.

עצתם הייתה כי על ישראל להצמצם לשטח המאפשר הגנה, בין גדרה לחדרה ובעיקר, בהתחשב בחוסר הנסיון של הפיקוד הישראלי, יש לחפש מיד גנרל יהודי בעל נסיון ממלחמת העולם השנייה אשר יעמוד בראש הצבא הישראלי. לסיום פסקו, כי במידה ולא ינהגו כך היהודים בארץ, הם יהיו אבודים. בפנים רציניות ועצובות הנהנתי מדי פעם "ליועצי" ומהבעתי הבינו כי גם אני חושש ממה שיקרה, אך כפליט, קצרה ידי מלהושיע ומי אני אשר ישמעו לו היהודים בישראל.

למחרת ה-19 במאי, התמקמתי ליד מלוננו של מיסטר BC, צופה מפעם לפעם על פתח הנמל ומנצל את זמני הפנוי להיפגש, באמצעות הקשר שהקמתי בעוד מועד, עם שליח ישראלי עובד "אוננרא" (UNNRA) אשר פעלה מטעם האו"ם במחנות המעפילים, ושסיפק לי אשור כניסה למחנה מטעם ארגונו.

בשעת צהרים מוקדמת של ה-19 במאי נכנסה משחתת בריטית לנמל פמגוסטה. מאחר והערכת כי מיסטר BC הגיע עמה נכנסתי למלוננו וחיכיתי להגעתו בלובי המלון, במקום ממנו יכולתי לראות את הכניסה לאולם הקבלה ואת דוכן ההרשמה. אם כי לא היה לי תאור מלא של האיש, הבחנתי בו מיד עם היכנסו, כחמש עשרה דקות לאחר עגינת המשחתת, כשהוא ניגש בנמרצות לדוכן הקבלה.

מיסטר BC היה לבוש בקפידה, בחליפת עסקים כמנהגם של מנהלים ברובע הפיננסי שבמזרח לונדון. כמטר שבעים גובהו, גוף מלא, פנים מוארכות ועור שזוף, כשהוא מביט מעת לעת מסביבו. לאחר שמבטנו נפגשו התקרבותי אליו כאשר אני מקפיד לא להתקרב מדי לדלפק המלון וממשיך להסתכל ישירות עליו. הוא פנה מולי והתקרב גם כן וברוח "סטנלי וליווינגסטון" פניתי אליו במשפט המפורסם *Mr. BC I presume ? (מר BC אני מניח ?)* והוא בחיוך השיב בעברית "אתה מהבחורים" נכון?

עם גמר הרישום עלינו לחדרו ולאחר רענון קל, החל בדיווחו. הוא סיפר כי ביומיים האחרונים ערך סיור ביקורת רשמי בכל הנמלים והמעגנים במצרים שלאורך הים התיכון, "מפורט פואד" במזרח ועד "מרסה מטרון" במערב ולא ראה אפילו נחתת אחת, שלא לדבר על הכנות כל שהן להעברת כוחות צבאיים דרך הים. משיחות ובירורים עם נציגיו בנמלים ומנסיונו האישי הוא הגיע למסקנה ברורה כי מחוסר הכנות כל שהן, כפי שאובחן, לא יכולה להתבצע שום פעולת נחיתה ע"י כוחות צבאיים רציניים בחופי ישראל וגם הוסיף, שאם תהיינה בעתיד הכנות כאלו הלוקחות לפחות שלשה עד ארבעה שבועות הוא יידע על כך וידווח מיידית באמצעות דרכי הקשר אותם נתאם בינינו בפגישה זו.

לאחר שתחקרתי אותו מספר פעמים ומזוויות שונות, שוכנעתי גם אני בנוכחות מסקנותיו. קבענו להיפגש שוב בערב ואז נפרדתי ממנו בחופזה על מנת להעביר את הידיעה מיידית לארתור. מצויד ברישיון הכניסה למחנה המעפילים ומלווה בנציג המעפילים אשר נקרא כמקובל לשער הכניסה, נפגשתי עם מפקד הפלמ"ח במקום והעברתי לו את ההודעה להצפנה ולשליחה לארתור במכשיר הקשר שבמחנה, פחות או יותר בנוסח הבא:

"נפגשתי עם האיש אשר סייר ביומיים האחרונים בכל הנמלים והמעגנים בגושן ולא ראה כל סימן לציוד מתאים וליכולת פעולה. מסקנתו המוחלטת מבירורים נוספים הנה כי לא תהיה כל פעולה מכיוון זה. לאחר שתחקרתי אותו שוב ושוב שוכנעתי כי דבריו ומסקנותיו

נכונים. אני מתכוון להיפגש עמו שוב בנדון, ובמטרה לבדיקת אפשרויות נוספות אחרות בהן ניתן להיעזר בו. מבקש אישור קבלה".

מאוחר יותר באותו יום התקבלה תשובתו של ארתור המברך אותי, ומבקשני למסור למיסטר BC את תודתה של מדינת ישראל על עזרתו החשובה בשעות קשות אלו. העברת המברקים סיימה למעשה את שליחותי, אם כי קיימתי עם מיסטר BC עוד שתי פגישות, אחת באותו ערב ואחת למחרת לפני חזרתו למצרים. בפגישות אלו, בנוסף לדרכי הקשר אשר נקבעו בינינו, נוצקה ידידות חמה מלאת הערכה אשר אפשרה המשך שיתוף פעולה ועזרה מצדו במעשים חשובים לא פחות, אשר נמשכו עד מחצית שנת 1957, אך זה כבר סיפור אחר.

מן המפורסמות הוא שמקרה נכבד וגורלי ככל שיהיה, באם נמנע או לא קרה, בדומה למקרה שלנו, אשר חסך הצבת כוחות גדולים בחופי ישראל, כוחות להם נזקקה ישראל נאשות בחזיתות אחרות, הוא מקרה אשר בדרך כלל לא ידוע לכלל ולא קיבל מקומו הראוי. לכבודו ולהוקרתו של ידידי מיסטר BC אני מספר מעשה זה.

הטיסה חזרה ארצה הייתה גם היא בעיה לא קטנה, מאחר ולא היו טיסות לארץ מניקוסיה. וכך יצא שרבותי מספר ימים בשדה התעופה, מחכה להזדמנות כלשהי, ובינתיים גם התחבבתי על אותו שוטר הגירה יווני אשר קבלני בבואי ואשר התחייב בפני להודיעני על כל אפשרות אשר תצוץ לטוס ארצה. בבוקרו של ה-23 במאי מסר לי השוטר על מטוס קטן בעל מנוע יחיד מסוג ססנה או דומה לו, העומד להוביל דואר צבאי לכוחות הבריטים המוצבים בחיפה ובעמאן. שיחה קצרה עם הטייס, והבטחה לתשלום 100 פאונד הבטיחו לי מקום במטוס הקל. בינתיים, היה עלי לחכות כשעה-שעתיים, עד שגייע הדואר.

שמחתי על ההזדמנות אשר נקרתה לי אך היו לי גם ספקות מחשש שמא הדברים ישתנו ובמקום לטוס דרך חיפה לרבת עמון הוא יקבל בהיותנו באויר, הוראות לטוס קודם לרבת עמון ורק לאחר מכן לחיפה. אכול ספקות התהלכתי בסביבת שוטר ההגירה אשר לאחר זמן מה מסר לי כי מטוס דו-מנועי פרטי נמצא בנמל לחניית ביניים ולתדלוק בדרכו לחיפה, והצביע על המטוס ועל הקפטן אשר עמד בקרבתו. ניגשתי מייד לקפטן והצעתי לו לממן ארגז וויסקי עבורו באם יואיל לקחת אותי במטוסו. הוא הצביע על איש מבוגר שעמד לא רחוק משם, בעל מראה מכובד ומרשים, כבעל המטוס, והציע כי אפנה אליו מאחר ורק הוא מחליט בענין שכזה.

ליד האיש עמדו צעירה נאה ובחור אתלטי שמאוחר יותר התברר לי כי הם מזכירתו ושומר ראשו המלווים אותו בנסיעותיו. פניתי לבעל המטוס בבקשה כי יסכים לקחתני עמו ארצה והוא במבט נוקב וסמכותי, במשקפי מצבט מהודרים על עיניו, שאלני מי אני. לתשובתי כי אני ישראלי החוזר ארצה השיב בשאלה נוקבת ובקול רם יותר - איך בחור צעיר, הטוען כי הוא ישראלי נמצא בקפריסין כאשר כל הארץ רותחת ונלחמת ואני משתמט מלשרת בצבא. באדיבות ובקור רוח השבתי לו כי אני קצין ישראלי פצוע אשר נשלח להבראה לקפריסין (A wounded convalescing Israeli officer). אז השתנו פניו ובמאור פנים אמר: "ברוך הבא". האמת היא כי כחודש לפני כן נפצעתי מירי אך לא הייתה לזה חשיבות בעיני עד להברקה של אותו רגע.

בתוך המטוס הדו-מנועי הנוח והמרווח התברר לי כי בעליו של המטוס היה מר ואן ליר האב, בעל בתי חרושת לחביות בהיקף עולמי והוא בדרכו ארצה כדי להזדהות עם מדינת ישראל החדשה על ידי שהוא מנדב מטוס דקוטה לחיל האויר. בדרך, מחלון המטוס הצביע על אונית משא ששטה בים ומסר לי כי היא בדרכה לנמל חיפה עמוסה במפעל שלם ליצור חביות אותו בכונתו להקים בארץ.

לאחר ההמראה הרגשתי נוח ומשוחרר יותר, ורציתי להשיב למארחי כגמולו כאשר הצעתי לסייע לו בנחיתתו בארץ בכל אשר ירצה. תשובתו ההחלטית ו"הבוסית" הייתה You step in when I tell you! (אתה תתערב כאשר אצווה) בדיוק כמצופה מבעל בית! בשדה התעופה בחיפה לא חיכה למר ואן ליר איש, למרות ההודעה מראש על בואו של תורם נדיב ומכובד. כאשר גם לא נמצאה כל תחבורה להוביל את הפמליה למלונה בכרמל, שאלתי את מר ואן ליר Can I step in? (האם אני יכול להתערב?) והוא השיב בחיוך רחב OK.

טלפון קצר למאיר ליפסון וארבע מוניות גויסו להוביל את הפמליה למלון לב הכרמל שבחיפה. במקביל יידע מאיר ליפסון את יצחק קונין, האיש אשר היה צריך לקבל את האורח, ואשר הופתע לשמוע על הגעתו של אורחו המחכה לו במלון בכרמל.

בגלל היעדרותי הקצרה מהארץ החמצתי את החיול הרשמי של אנשי חיל הים בצפון אשר נעשה בחצר הטכניון שבהדר הכרמל, כאשר במסגרת החיול ניתן מספר צבאי ותעודה לכל מחויל. למחרת עברתי גם אני את החיול הנדרש, ועם הקמת מחלקת המודיעין של חיל הים מוניתי לסגן המפקד, וכל הפעילות המודיעינית אשר נצטברה והייתה במחלקת הרכש של פלוגת הנמל הועברה למחלקת המודיעין בחיל הים.

בזה תם ונשלם סיפורה של פלוגת הנמל על מחלקת הרכש שלה ועל מעלליה.